f o a r t e s ă r a c : *îi iasă părul prin căciulă,* turc. *kalpağının altından saçı çıkmak (ibid.).*

Proverbe comune:

capra sare masa, iada sare casa: turc. *keçi masayi atlar, oğlak evi* (nr. 4, p. 8);

a umbla în sat fără câini: turc. *köpeksiz köyde dolaşmak;*

pisica cu clopoţei nu prinde şoareci: turc. *zilli kedi fare tutmaz;*

armăsarul bun se vinde din grajd: turc. *iyi ayğır abırda satılır;*

a aştepta ca porcul muchia toporului: turc. *domuz gibi baltayı beklemek;*

porcul nu se îngraşă în ajun: turc. *arifede domuz beslenmez;*

boala intră cu carul şi iese prin urechile acului: turc. *hastalık öküz arabası ile gerir ve iğne delığinden çıkar gibi çıkar;*

cocoşul e stăpân pe gunoiul său: turc. *her horoz kendi çöplüğünde öter;*

cum îţi vei aşterne aşa vei dormi: turc. *döşeğini nasıl yayarsan öyle uyursun;*

lada la mine, cheia la tine: turc. *sandık bende, anahtar sende;*

capul ce se pleacă sabia nu-l taie: turc. *eğilen başi kılıç kesmez* (nr. 1, p. 8);

gura păcătosului adevăr grăieşte: turc. *günahkârin dili hakikatı söyler* (nr. 2, p. 15).

VLADIMIR DRIMBA

NOTIŢE LEXICALE ROMÂNO-ROMANICE

Cuvintele, ca şi fiinţele vii, se nasc, trăiesc şi mor. Felurite sunt cauzele dispariţiei lor: dela ciocnirea între ele, ciocnire care se termină cu morţi sau desfiguraţi, până la moartea de bătrâneţe, despoiere de sens şi de sunet, toate, cum ştim astăzi, se pot

BDD-A14880 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:39

altele continuă să trăiască prin vlăstarele lor, prin derivate. Cuvintele învinse pot fi despersonalizate (pentru a rămânea în aceeaşi comparaţie), prind sensuri nouă, inspirându-se dela adversarii lor mai norocoşi, pot slăbi, trăind şterse în umbra învingătorilor. Toate aceste probleme au fost şi sunt desbătute şi clarificate uneori în chip magistral de geografii lingvişti şi nu este nicidecum intenţia mea de a mă opri asupra lor.

Eu mă voiu ocupa mai jos de câteva cazuri de dispariţii sau schimbări de sens petrecute în sânul limbii vechi franceze. Nu este vorba de limba multor texte vechi franceze, ci numai de câteva cuvinte din „Chanson de Roland" şi anume, de acele cuvinte care au dispărut sau şi-au pierdut şi schimbat înţelesul în franceza modernă şi care se găsesc păstrate în limba română cu sensuri asemănătoare ca în limba veche franceză. Cuvintele româneşti de care voiu apropia pe cele franceze nu sunt numai din limba română literară, ci şi din aceea a unor graiuri locale, unde, după cum foarte bine se ştie, conservaţiunile sunt mult mai frecvente, datorită poziţiei geografice a acestor graiuri, favorabilă conservaţiunilor.

Voiu prezenta aceste cuvinte în ordine alfabetică. Pentru control, adaug că citaţiile sunt făcute după: La Chanson de Roland, Ed. Giulio Bertoni, Firenze, 1935 şi Ed. J. Bédier, Paris 1927, Piazza.

1) V. fr. *ardre, ardoir* — rom. *a arde*<lat. *ardēre* „brennen". REW 620. Verbul latinesc nu explică decât pe v. fr. *ardoir;* pentru v. fr. *ardre* şi rom. *arde* trebue să plecăm dela *ardĕre „brûler" CDDE 78. Verbul a dispărut din limba franceză modernă sau se întrebuinţază foarte rar la infinitiv: *ardre,* şi mai ales ca derivat de conjug. 1-a *arder. FEW* s. v. *ardere.* In limba v. fr. avea aceleaşi înţelesuri ca rom. *arde:*

„...les paiens...
Se le fait prendre o ardeir o ocire". (v. 3670).

Intrebuinţarea cuvântului era destul de frecventă, căci apare din poem: v. 238, 1501, 2537, 3106 şi 3670. Mai citez un vers în care se vede part. trecut, la fel cu al nostru:

BDD-A14880 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:39

Cât priveşte dispariţia cuvântului, ea nu trebue căutată în omofonie, ci probabil în degradarea lui fonetică. A fost înlocuit cu *brustulare* „verbrennen". REW 9097. In limba rom. şi în celelalte limbi romanice are o structură fonetică neştirbită; în franceză el a fost slăbit de part. *ars.*

2) V. fr. *buisine* — rom. *bucin, bucium* < *būcina.* „Trompete" REW 1368. Pentru forma rom. putem însă porni dela *bucĭnum* „trompette, chalumeau, trompe des bergers" CDDE 193. In limba română cuvântul este foarte viu şi are o familie numeroasă. Ideia de „tub" a trecut înaintea ideii de „tub în care sufli cu gura". Astfel plantele cu tulpină lungă şi găunoasă (cucuta de ex.) se numesc în com. Zagra, Năsăud, *bucinis* (cfr. CDDE 193). Tot în Zagra hârtiile mari nu se fac „sul" ci se fac *„bucin"*, fapt care dovedeşte că întrebuinţarea mai deasă îmbogăţeşte nuanţele semantice.

3) V. fr. *clamer* — rom. *chema*<*clāmāre* „appeler, inviter" REW 1961, CDDE 329. In v. fr. verbul *clamer* avea acelaşi sens ca rom. *a chema.* El a continuat să dăinuiască cu acest înţeles până la apariţia neologismului religios *clamer* „crier, confesser ses péchés".

Pentru sensul vechiu dau următorul citat din La Chanson de Roland:

„...Tant mare fustes, ber,
En cort al rei mult i avez ested
Noble vassal voi i solt hom clamer" (v. 300).

4) V. fr. *commander* — rom. *comânda*<*commendāre*, „donner un repas en l'honneur d'un mort, soigner un mort, sacrifier, rendre les derniers devoirs". REW 2084, CDDE 386. In dicţionarele franceze *commender* nu este atestat cu acest înţeles. El este peste tot tradus cu „a porunci, a conduce" etc. Verbul vechiu a dispărut din franceză din cauza omofoniei cu *commandare,* ultimul exprimând o ideie socială cu circulaţie mai puternică decât a termenului religios. Sensul iniţial se mai păstrează încă într'un derivat cu pref. „re-commander son âme à Dieu".

In textul poemului însă „commander" are acelaşi înţeles ca

BDD-A14880 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:39

„Adeint Roumain la gisent li baron
Francs les cumandent a Deu e a ses nuns“ (v. 3693—94).

5) V. fr. *comparer* — rom. *cumpăra*<*comparāre* „kaufen“ REW 2094, CDDE 439 „acheter“. In franceza modernă cuvântul are alt înțeles, sau mai bine zis un cuvânt cu aceeași formă cu verbul *comparer* are înțelesul „établir le rapport qui existe entre les objets, mettre en parallèle, confronter“. Sensul verbului existent în franceza modernă este foarte aproape de cel din latina clasică, evidențiind înrâurirea semantică a cuvântului literar asupra celui popular. In versurile:

„Ja nel dirat de France li emperere
Que suls i moerge en l'estrange cuntree
Einz vos avrunt li meilleur cumparee“ (v. 447).

este limpede că verbul însemnează „acheter“, ca și în alte limbi romanice (v. REW 2094), și că numai prin suprapunerea savantului *comparare* s'a ivit necesitatea introducerii verbului „acheter“<**accaptare,* la început diferit ca sens, implicând metode de cumpărare mai silnice.

6) V. fr. *dedesuz* — rom. *dedesupt* „dessous“. Forma veche franceză nu este semnalată în dicționarele etimologice. O menționez ca o coincidență de derivare între limba română și franceza veche. Iată un citat pentru sens:

„Parmi le cors nasfret de IIII espiez,
dedesuz lui ocient sun destrer.
Or est grant doel, quand l'archevesque chiet“ (v. 2080).

7) V. fr. *esprendre* — rom. *aprinde*<*apprĕndĕre* „feuerfangen“. CDDE 1448 „allumer“. Este interesantă această coincidență semantică între verbul din vechea franceză și cel din limba română, cu atât mai mult cu cât ne arată un semantism comun latin vulgar, explicând înțelesul depărtat al verbului românesc. Pentru verbul vechiu francez vezi v. 3917.

8) V. fr. *empeindre* — rom. *împinge*<*impingĕre* „hineinstössen“ REW 4309, CDDE, 1391 „pousser“. Iată un exemplu de dispariție fără urmă, destul de greu de explicat, căci cuvântul a avut o largă întrebuințare în v. fr. Singura explicare plausi-

BDD-A14880 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:39

bilă ar fi omofonia cu *peindre* „a picta" sau *poindre* „commencer à paraître, pousser"<lat. *pungĕre*. Explicaţia nu prea mulţumeşte, fiindcă peste tot, în textele vechi, verbul simplu este precedat de pref. *em*[peindre]. Iată un citat care învederează sensul verbului:

„Del bone espiet el cors li met la mure
Empeint le ben, tot le fer li mist ultre" (v. 1285).

9) V. fr. *faiture* — rom. *făptură*<lat. *factura* „Gestalt, Form" REW 3136, CDDE 537, „création, créature, être, manière d'être forme, nature". In vechea franceză cuvântul însemnează „faţă", „visage":

„Trenchet le chef e le cheveleure
Si li trenchat les oilz e la faiture (v. 1327).

Aceasta îmi aminteşte de ceva asemănător din graiul satului meu, Zagra, jud. Năsăud. Acolo prin *făptură* se înţelege „faţă". Când cineva are „făptură frumoasă" însemnează că are „ochi frumoşi, nas frumos" etc. şi „piele albă pe faţă", căci altcum se zice că are „făptură negricioasă" ca Ţiganii. Sau: E îmbulzit (cocoşat) şi cracoş (crăcănat) de picioare, dar nu-i uricios că are *făptură frumoasă*.

10) V. fr. *freindre* — rom. *frânge*< lat. *frangĕre* „brechen" REW 3482, CDDE 647, „rompre, briser". Acest cuvânt şi-a pierdut sensul concret în franceza modernă şi tot din cauza suprapunerii unui cuvânt cult care însemna „a încălca, a nesocoti legile". Poate că substituirea a fost uşurată de unele forme din conjugarea acestui verb care se confundau cu verbul *freiner* „a ţine în frâu". In Chanson de Roland se găseşte în următoarele versuri: 5, 486, 1199, 1247, 2210, 2314, etc.

11) V. fr. *mier* — rom. *mier*<lat. *mĕrus* „rein" REW 5535, CDDE nu semnalează cuvântul românesc, deşi foarte interesant şi cu întrebuinţare general romanică. In v. fr. el are înţeles ca în limba latină:

„Un faldestoed i unt fait tut d'or mer" (v. 115).

BDD-A14880 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:39 LUJ

In limba română sensul este diferit — însemnează „albastru", prin faza „curat ca cerul (albastru), senin" — albastru.

12) V. fr. *trametre* — rom. *trimite*<lat. *tramittere* „schicken, überbringen" REW 8849. In franceza modernă nu mai există acest cuvânt, ci a fost înlocuit cu *envoyer*<lat. *inviāre*.

Pentru confruntare de sens, vezi Chanson de Roland v.: 207, 181, 279, 1608.

13) V. fr. *terdre* (Ch. R. v. 3940) — rom. *șterge*<lat. *„tergĕre"* „abtrocknen" REW 3863. Forma românească pleacă dela compusul *ex-tergĕre* „abwischen" REW 3088.

Semnalez apropierile de mai sus, nu fiindcă ele ar aduce o noutate particulară, ci mai mult pentrucă prin confruntarea acestor corespondențe se înmulțesc constatările privitoare la unitatea limbii latine vulgare.

D. MANIU

BDD-A14880 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:39